

Vjerski momenat kod W. Richarda Wagnera

O TOM ćemo predmetu malo što naći u spisima Wagnerovih obožavatelja i bayreutskih poklonika. A ipak je to najzanimljiviji i najpotrebniji postulat, hoćemo li dolično i točno cizelizovati portret ovoga genijalnog skladatelja. Nastojeat ćemo pružiti bar neke karakterističke crte i crtice, koje bi nam osvijetlile i ovaj tamniji kutić jedne biografije odnosno autobiografije.

Dom i svijet.

Prema opsežnom rodoslovlju obitelji Wagnerove naš je Vilim Rikard (rod. 23. V. 1813.) kršten istom dne 16. kolovoza 1813. (u svojoj pak autobiografiji piše, kao da je kršten dva dana iza porođenja!). Već to pokazuje, da u obitelji nije vladao baš bogzna kako revan vjerski život. O vjerskim pak vježbama ili funkcijama iz dječaćkih, mladenačkih dana Rikardovih nema ništa zabilježeno ni u opsežnim izvodima Ferd. Avenarinsa u Allg. Ztg. 1883. A ipak ide kod pravovjernih protestanata svečanost konfir-macije među tako važne momente u životu, da bi se morala isticati kraj tolikih drugih sitnih i sićušnih bilješki. Po svoj prilici bijahu vjerski poticaji u mladosti W. mršavi i manjkavi, što je po kasniji razvitak bilo sigurno od presudne važnosti.

Majka bi doduše često održala djeci cijele govore o Bogu i o božanskom djelovanju u čovjeku s osebnim patosom i prirodnom čuvstvenošću, a to je bez sumnje duboko prodiralo u dušu čuvstvenoga dječaka, u kojem je kasnije iskrsnula neka histerična vjerska egzaltiranost. Dakako, da tu nema ni spomena o dubljoj i solidnijoj izgradnji. Izmjena oštro oprečnih ugođaja — s time u vezi — zrcalila se poslije i u W. muzici. S vremenom se rasplinuše prolazna čuvstva, a za kršćanstvo je preostalo tek neko estetsko rasuđivanje i razglabanje: bez sigurnih osnovica i čvrstih principa,

U jednoj svojoj mladenačkoj radnji o Meyerbeerovim »Hugenotima« veli W, i ovo: da u srcu svakoga Nijemca živi neka divno ganutljiva i djetinje jednostavna naklonost prema dubokoj religioznosti; da mu zvuči orgulja izmamljuju najtoplije suze, pa makar od svoje 14. godine ne vidio ponutrice koje crkve . . .

Gdjegdje izbijaju u W. djelima vjerski momenti. Ali ti ne izvire iz onih čistih dubina, na kojih bi se površini nepomućeno zrcalilo privlačljivo djetinjstvo . . . Klimavost vjerskog uporišta ćutila se i osvetila osobito zamjetljivo onda, kad se mladi W. podao svim razuzdanostima svojih grešnih navika; onda, kad bi

mu baš to uporište došlo u sto dobrih časova. Stoga poimamo, da ga je njegov praktično-religiozni osjećaj sve više ostavljao i bez većih skokova doveo do ateizma. Nutarnje muke i sumlje ne pre-stadoše. Konačno je težio za izbavljenjem (Ring!).

Gorka iskustva i borba za egzistenciju, za kruh, natjeraše W. u Schopenhauerov pesimizam (a Feuerbachovi spisi pripraviše tlo!) već prije, negoli se kod studija podrobnije s njim upoznao. U Parizu porastao je taj pesimizam do gorkosti, do ogorčenja, koje se prigodice ispoljivalo u njegovim muzičkim elaboratima poput bijelog fantoma: davajući pače neki pritajeni čar burnom valovju zvukova i tonova...

Ptičica u 2. prizoru 2. čina »Siegfrieda« pjeva:

»Hei! Siegfried gehört nun der Niblungen Hort!

O, fand in der Höhle den Hort er jetzt!«

U Siegfriedu gledamo samog Wagnera. On nije našao željenog »Hort-a«. Ta njegov veliki duh nije posjedovao za to pred-uvjeta: nužnog odgoja. Znamo, da je »Hori« starog njemačkoga pjesništva: čisto i punokrvno kršćanstvo, Kojiput se istinabog Wagnerova naslućivanja vrzu oko toga, ali on ga ne posjeduje, ne poznaje. Zlato mu zablještuje i čara oči, a srce mami, ali vrijednosti zlata ne može doseći i podići njegova pjesnička produktivnost.

Pjesnik.

Iza Schopenhauerove filozofije, koja ga je zablještala, zapade u indijski kvijetizam. Napokon zavoli pjesnike katoličkih nazora o svijetu. U pismu, upravljenom Lisztu dne 7. VI. 1855., govori o pjesniku »Divinae Comoediae«, a u siječnju god. 1858. o studiju Kalderonovih djela. Tragove vidimo u »Parsifalu«.

Separatno od ovog studija ne smijemo promatrati ni drugovanje s pobožnim i skroz na skroz katoličkim Franjom Lisztom, Sve skupa proizvodilo malo pomalo kod W. spasonosni preokret. Gdje koji puta prozbori svom milom prijatelju umjetniku: »Moj sveti Franjo!«

Neosporivo katolički-religiozne momente nalazimo u pjesmo-tvorima »Tannhäusera« i »Parsifala«.

Čitajmo samo u »Tannhäuseru« molitvu Elizabetinu; prisluškujmo pjesmu proštenjara, u kojoj je prva kitica posvema hodočasnička i lijepa; čisto katoličko čuvstvo odaje T., kad zaziva bi. Djevicu Mariju, samo da se riješi sireninih zamamnosti (»Frau Venus, nein, das will ich nicht. . .«).

Stanovita kritika onih dana kušala je oslabiti ovu zadnju scenu ističući, kako je Wagner u zao čas zaboravio Elizabetino ime, te zapao među pobožnjakoviće i si. Snebivajmo se, što je zaziv: »Sveta Elizabeto, moli za me!« onu vrstu kritičara izbacio iz njihove pjesničko-estetske ravnoteže! Zar ne znaju ni melodije? Ta nije ništa drugo nego wagnerski preudešena koralna melodija katoličkih lauretanskih litanija!

Bilo je odsjeka u žicu W., kad je plovio protivukršćanskom ateističkom strujom. Budući da se u životopisima dostaput, na-žalost, prikriva prava istina, teško je pružiti točnije konstatacije. Nekima je jako krivo bilo, što se ističu religiozni ili čak kršćanski elementi. A i sam W. govori protiv sebe, kad većini svojih djela šalje nepotrebne papirnate prethodnice (komentare). Time se očitovala nutarnja težnja autorova a ne ideja, sadržaj pjesničkog (odn. glazbenog) umotvora. Sreća i za Wagnera i za publiku, što su oči upirali jedino u genijev lijet. Tako je spasena majstoru reputacija i čast, a publici se pružio nepomućeni užitak.

Pisac.

Imamo djela, u kojima se W. ex professo osvrće na religiju. U »Kunst und Revolution« je W. dogma o Kristu spojena s Apolonom; Crkvu nazivlje lažljivkom i himbenicom; pokazuje slijepu mržnju na vjeru i kršćanstvo; izbija posvuda Feuerbachov egoizam. Taj isti Wagner proglašuje nakon 20 godina toleranciju, a 10 godina kasnije daje nam »Parsifala«. Hoće li nas taj fakat utješiti?

Raspravom »Über Staat und Religion« izazove protiv sebe burnu opoziciju. Koje čudo, ako se u pretres uzmu značajni potezi: njegova schopenhauerovština, njegov izazovni stav, njegovo superiorno zametanje svega, što nije njegov proizvod! A da se vidi, kako se ljudima nije svidalo Wagnerovo vjersko stanovište, ne treba baš isticati ni »ultramontanizam«, ni miinchenskoga »gospodina nadbiskupa« i si. Recite nam samo, tko je napadao W. protestantizam? Sami su protestanti oštro žigosali Tristanov i Walkürin moral. Zatim nauka o »čistoj budali« Parsifalu bijaše nesamo katolicima već i protestantima protivukršćanska, nekršćanska.

Više negoli igdje drugdje ćutimo kod pozornog čitanja brošure »Religion und Kunst« »pravu babilonsku zbrku« u slijedu misli. Predaleko bi nas odvelo, ako bismo s učenim Th. Schmidom analizovali ovo 44 stranica, te izlučivati jedro zrnje od bezvrijedne pljeve.

Već prve dvije teze na čelu argumentacije očituju davno izbljedjelu i otrcanu robu racionalizma, krivu pretpostavku o najdubljem temelju svake pozitivne rilgije.

Iako se W. nigdje jasno ne izrazuje o trojedinom Bogu, iz konteksta proizlazi, da niječe osobnog Boga, On se predstavlja barem kao panteista, ako ne pače kao ateista. Ono, što je na str. 6, pisano o osobnom Bogu i o Jehovi u vatrenom grmu, ide u blasfemije. Što je pak W. napisao o čovječjem padu i njegovu spasenju, mora se svrstati među najnerazumljivije i najsmušenije retke, koje je W. napisao. U redu nisu ni izvodi o postanku roda ljudskoga (str. 22—29), o neumrlosti (str. 42), o pojmovima morala, S nekim cinizmom govori o 10 zapovijedi Božjih (str. 40).

RICHARD WAGNER I VJERA

Sve u svemu: bolje bi bilo, da W. nije filozofirao, jer *on ne* bijaše po naravi svojoj filozof; sigurno ni izdaleka tako velik kao muzičar.

Od vjere mu preostade tek estetski užitek jedne Raffaelove umjetnine. Umjetnost mu zastupa u muzici mjesto religije. Estetski mu je užitek služba Božja, a kazalište hram.

U sferi crkvenih skladbi.

Kao zborovođa u dvorskoj kapeli u Dresdenu upoznao je Wagner vi muneris starè klasike i dostojanstveni stav crkvene muzike kod katoličke liturgije, što se bjelodano odražuje u opaskama o štetnom utjecaju virtuoznih instrumentalista po crkvenu muziku, o opernom pečatu nekih »Christe eleison-a«, o čovječjem glasu kao neposrednom nosiocu svetih riječi, o crkvenoj glazbenoj restauraciji itd. Bavio se mišlju, kako da ponovno oživi muziku Pierluigi-ja da Palestrine, A praktičan plod ovoga W. rada ostade izradba i izdanje (Verlag Kahnt, Leipzig) Palestrininog »Stabat Mater«, što ga je Franjo Liszt označio *uzornim*. A zašto baš ovu kompoziciju? Zato, jer je upravo ovo djelo (svojim vrlo značajnim izražajem čuvstava) jako blisko našem modernom shvaćanju. I gle, kada se W. bavio Palestrinom, evo nam »Lohengrina«, koji očituje posve drugi karakter negoli prethodni »Tannhauser« i »Fliegender Hollander«, negoli slijedeći »Tristan« i »Meister-singer« i »Ring«, dočim se u »Parsifalu«, kojega prve skice padaju u god. 1844.5., a tekst i skladba u doba izdavanja »Stabat Mater«, očituje Palestrinin utjecaj, U 3. činu, gdje Gurnemanz pita Parsifala, ne zna li, kakav je to danas dan (Veliki Petak!), dočarava nam orkestar početne akorde »Stabat Mater«,

U god. 1879. zadržavao se W. u Italiji, te čuvši »Miserere« Leonarda Leos-a izjavio: to je prava glazba, a sve drugo je igrarija.

Gralov motiv u »Parsifalu« gotovo točno reproducira koralni responzorij, kako se pjevao u dresdenskoj katoličkoj dvorskoj kapeli te u miinchenskoj bazilici o Uskrsu.

Usput spominjemo, da je W. držao Proskeo-vu »Mušica sacra«.

U svojem »Entwurf zur Organisation eines deutschen Nationaltheaters für das Königreich Sachsen« upozoruje W. na Palestrinu i njegovu školu, na procvat i savršenstvo crkvene glazbe; ujedno se protivi tome, da se instrumentacija uvodi u crkvu. Pamtim, da su te važne riječi izrečene god. 1848., dakle u vrijeme, kada nije postojao revni cecilijanski pokret protiv profanacije crkvene muzike. Naslućujemo, da je W. dobio priličan uvid u bogatu riznicu crkvenih skladbi i u Dresdenu kod zborovođe Fischera, koji nije pokazivao interesa za Wagnerove radnje, ali je zato marljivo kopirao remek-djela starih crkvenih majstora, da ih na taj način temeljito prouči.

S čisto umjetničkog gledišta imalo je reformno nastojanje Wagnerovo dosta dodirnih točaka i paralela s idealima crkvene glazbene restauracije. I u operi i u crkvi muziciralo se ne osvrćući se na radnju i riječi. Kad je pak W. pribavio zasluženu vrijednost riječima u drami, nije se mogla šutke prijeći ni muzika kod sv. tekstova, koja ne mareć za tekst prisvaja nezasluženi elan i dominantan položaj. I u crkvenoj muzici valjalo je osloboditi melodiju od veriga glazbala. Napokon je »beskonačna melodija« Wagnerova i kod crkvenih skladbi potisnula u pozadinu česte i nametljive kadence, postigavši šire razobljuće melodijskih linija (n. pr. kod Gloria, Credo).

Zato je sasvim u duhu papinih »Motupropria«, ako se i moderni napredak muzike uzme u obzir t. j. ne tako, da se slijepo slijedi i preuzima, nego genijalno prilagodi i upotrijebi.

Wagner je veleum, koji je genijalno utirao put modernoj glazbi. Zamislimo se samo, što mora da krije u sebi stara klasična kršćanska crkvena muzika, kad toliko utječe na one, koji je študiraju, slušaju, produciraju!

Perspektive »umjetnosti budućnosti«

Za najvišu umjetnost služi Wagneru kao pretpostavka religija, ali takova religija, koja se nalazi u stanovitom stadiju slabosti i klimavosti, da je uzmogne na noge osoviti, podići — umjetnost. Dakle: otale sa dogmama! Što ne mogahu dogme, to će umjetnost! Ova je točka zato tako važna, jer će nam pomoći, da lakše razumijemo cijeloga W. i njegovu »religiju«.

Drugom opet zgodom piše, da je idealno stvaralačka snaga umjetnosti opadala utoliko, ukoliko se odalečila od religije (R. Wagner, Schriften und Dichtungen, Volksausgabe X. 220).

Eto, tako W. sam sebi protuslovi u najhitnijim i najosnovnijim točkama iznesenoga problema. — U samom se W. kojiput bunio »umjetnik« protiv onoga, što je tvrdio »protestant«. Iz ove fatalne (nesvjesne) dileme našao je izlaz u »spasavanju religije pomoću umjetnosti budućnosti«, dočim se n. pr. kod »Parsifala« baš umjetnost približila religiji. »Parsifal-a« više dugujemo religiji negoli obratno. A dugujemo ga baš katoličkoj vjeri.

Preokret, koji je pokrenula Wagnerova svjetovna muzika, bijaše golem. Epigona na sve strane bez broja! Konstatujemo, da u katoličkoj crkvenoj glazbi nije bilo Wagnerovog epigonstva. Upravo u ono vrijeme, kad je W. osvjedočen bio, da umjetnost mora spasavati religiju, njegov je prijatelj Liszt skladao svoje velike i krasne Mise. A šta W. na to? Izuzev jednu neznatnu opasku ne piše u svojim brojnim listovima Lisztu ništa, dočim o simfonijama napisa članak. Franjo Liszt baš u svojim djelima »Elizabeta« i »Krist« moćno bazira na gregorijanskom koralu te pokazuje (možda nesvjesno!), da ima još i drugih puteva i formi u muzici, negoli je muzikalna drama. A Bruck-

RICHARD WAGNER I VJERA

ner u svojim misama i simfonijama? Iako se dobro oslanjao na W., ipak ga nitko ne će ubrajati među Wagnerove epigone. Bruckner bijaše previše čitav Bruckner, a da bi postao pola Wagnera! A Franjo Witt? On je »Lohengrina«, »Rheingolda« i »Walküru« tako temeljito poznao kao Misu Pape Marcela (»Mušica Sacra«, 1877., str. 132.), no unatoč tome nije obožavatelj wagnerizma; kao branič moderne struje u crkvenoj glazbi nije podlegao utjecaju i hipnozi W.

Kako se odvijao proces? Evo ovako! Kod W. se posvema izlučivalo ono, što bijaše napredak, od onoga, što bijaše osobno, specifički individualno. Ono prvo postade svojinom pretnogih, koji su se služili W. sredstvima a ne W. načinom. (NB: Nije li Wagnerova hromatika zapravo Lisztova hromatika, samo razvijena, ciljevima prilagođena, bujnije upotrijebljena?)

Bilo je vrijeme, kad se W. bavio planom, da sklada Misu, a to baš u dane, kad je »čistog ludu« Parsifala odijevao u šaroliko instrumentalno ruho. Bolje je, da Mise nismo primili! W. je »Hochamt« bio njegov Parsifal, kako sam ističe. Sigurno je to, da katolička Misa ne bi podnijela akrobatiku njegovih dionica i atletiku njegovih glazbala (Schmid).

Problem »Parsifala«

S par riječi moramo se osvrnuti na taj problem, o kojemu ima tolikih i tako oprečnih rješenja. Ne mislimo time riješiti taj zamršeni čvor, ali ćemo navesti, što proizlazi iz prethodnih izvoda.

Kao kuriozum i ekstrem spomenut ćemo knjigu Michel-a Domenech-a Espanyol-a »Parsifal, apoteoza katolicizma«. Tu se ozbiljno tvrdi (u vidu prave španjolske mistike!), da »Parsifal« od svoje prve do zadnje note nije toliko djelo Wagnerovo koliko opus nadahnut od Duha Svetoga (Mus. Sacra, 1913, 182)!!

Značajno je, što navodi Glasenapp (VI. 502). Kad je kapelnik Levi, Židov, određen za dirigenta Parsifalu, očitovao svoju želju da prihvati katolicizam, W. mu je jako lijepo govorio o jednostavnosti i svesrdnosti crkvenih čina u protestantskoj crkvi.

Istini će se najbliže prikućiti oni, koji dublje uoče karakter i psihi Wagnerovu. Tko toga ne će ili ne može, neka ostane kod običnih »Opernführer-a«. U jednu ruku W. ne bijaše plitki tvor, koji bi se zadovoljio s površnim frazama o čovječjem problemu. U drugu pak ruku morao je vidjeti, kako mnoge teorije izbjegavaju uzlet u transcendentne sfere, naslućujući, da se željeno rješenje može naći jedino u živom katoličanstvu. Ali iskreno!

Geneza »Posvetnog dramskog prikaza« je zanimljiva i značajna.

Tappertu je sam W. god. 1877. pripovijedao (Cf. njegovu biografiju o W.), kako je pedesetih godina prošloga vijeka slučajno

jednoga Velikog Petka u Zürichu uzeo novi, lijepi stan, i kako ga je krasno proljetno vrijeme potaklo, te skicira toga dana »Charfreitags-Zauber«. Prvi dakle poticaj ne bješe vjerski, akoprem se čuti, da nam je W. htio pružiti religioznu umjetninu. Izvrsno ističe pisac osamdesetih godina u »Augsburger Postzeitung-u«, da je R. W. naslućivao zadatak umjetnosti, da je nastojao uskrnuti religiozne ideje, koje bi djelovale; ali običaji socijalnog milieua, u kojem se rodio i uzrastao, bijahu u toj glavi tako fosilni, da je kušao kršćanski ideal skrojiti po šablona jedne modernizovane filozofije. Nije bio kadar obuhvatiti kršćansku ideju u njezinu čitavom, velikom, sveopćem, svespasiteljskom značenju, da se na njoj uzdigne i očisti, te je zaodjene u prikladno ruho . . .

Ugledni kritičar Th. Schmid postavlja i dokazuje zgodne teze. Sam Wagner kao osoba ne pruža dovoljna jamstva. Ako W. obožavatelji tvrde, da se W. svoga schopenhauerizma, komu se podao sve tamo od »Lohengrina«, posvema odrekao u »Parsifalu« zalazeć u mistiku kat. srednjega vijeka, ne vjerujemo. Teško je naime prihvatiti ovako brzu i radikalnu promjenu. Dan prije prve izvedbe »Parsifala« reče W. kod svečanoga banketa u užem krugu: »Gospodo moja, mi, koji sudjelujemo kod predstave P., ja i umjetnici, mi imamo đavla u tijelu. Ako i vi svi ne budete imali sutra navečer đavla u tijelu, ništa ne će biti s Parsifalom.« Zatim ne zaboravimo ni te činjenice, da je u međuvremenu od izrađenog Parsifala do njegove prve izvedbe izašla W. brošura »Religion und Kunst«!

»Parsifal« ima svakako religioznih i naoko blještavih partija; muziku provejava religiozni ugođaj, ali nije »misterij« u smislu Wagnerovih poklonika već prije: ona apokaliptička slika, gdje sv. Ivan čita na čelu ženinom »Mysterium Babilon magna«. »Parsifala« kao umjetničko djelo treba isto tako strogo prosuditi, kako to traži W. za djela drugih autora! Već ime samo (igra riječi u 2. činu, što pjeva Kundrv, nema čvrste filološke podloge!) navješta tendenciju Wagnerove »pjesničke namjere«. Wolfram von Eschenbachov »Parzifal« počiva na pozitivno kršćanskoj katoličkoj podlozi, a Wagnerov libretto »Parsifala« daje žalosne perspektive unatoč svih vanjskih, zgodno i umjetnički satkanih i povezanih momenata; a u vezi s »Religion und Kunst« daje naslućivati i najgore.

Osobe kao Lohengrin, Elsa itd. tako su istaknuto umjetničke pojave, pune sjajnih i jasnih ljepota, da im ne treba karikiranih preporuka majstorovih. No nije tako s Parsifalom, Kundry-jem i dr. Nejasni dramatski karakter Kundry predodžuje pogansko čovječanstvo, koje očekuje spasenje, ali ne od historijskog Krista nego od umjetničkog kulta Wagnerovog kršćanstva. Wolframov Parzival je genijalno crtano, pun fine psihologije. Za W. pak Parsifala ne zna se, da li je neodgojeni dječak ili odrastao bukvan. Moralna neporočnost i duševna zaostalost Wagneru su sinonima. Sjetimo se još pojave, nezgrapne dramatske egzistencije, pokoj-

RICHARD WAGNER I VJERA

nog Gralovog kralja Titurela (koji ne živi u vječnosti nego živi u grobu!!). Kao muzičar postigao je W. kod toga izvanredne efekte, no na čiji račun? »Na račun umjetničkoga ukusa, zdravog razuma i religioznog vjerovanja.«

One dramske genijalnosti, koja se ispoljuje u 1. činu »Lohengrina«, nije W. ovdje više dosegao. Manjka jedinstvenost i organsko razvijanje; manjka jasnoća ideja (a sve to s pravom tražimo prema teoriji samog \V.!). Umjetnina mora do stanovitoga stupnja sama sebe objašnjavati. A da »Parsifal« kraj svega toga ipak opčarava golemi dio publike svojim starim čarima, dolazi: 1. već od sujeta samoga (u Bayreuthu bilo je i toplih suza, tako je vjerski dirljivo!); 2. što je sastavljen od veoma dramskih tableaux; kojiput se čini kao da je pozornica golema tamna ziralica, što ne bi smjelo da bude, doklegod teatar slovi kao institut umjetnosti.

Wagnerova dogmatika u »Parsifalu« nije stroga; sumnjiva je, zavodi. — Krivo se Parsifala identificira sa Spasiteljem samim (na što bi zaveli neki pasusi u 2. i 3. činu). — Seidl (I. 410. si.) svojata Parsifala za protestantizam. Prigovara se W., da mu je transsubstancijacija samo digestija; pojedine kitice zadnje večere (dječaćki zbor s kupole!) kao da iznose katoličku nauku, ali da se nažalost pod koprenom religioznosti krije Wagnerova ideja regeneracije pomoću vegetarijanstva. Zadnje riječi »Erlösung dem Erlöser!« pripuštaju također nepovoljne komentare i amplifikacije.

»Parsifala« ne osuđujemo kao muzičku dramu. Želimo, da se izvodi ovo epohalno djelo kao »misterij«. Ali ujedno pitamo, da li je baš W. bio pravi čovjek za taj »misterij« katoličke Crkve. Ako je W. imao ispravne pojmove i živu vjeru i čistu nakanu, zašto nije kod najvažnijih i najreligioznijih. čina i scena ispravno jasno govorio i pjevao?!

»Općenito govoreći (s ovim u vezi) o W. muzici treba na ufflu držati, da ie ona izrasla iz dna njegove duše. A čovjek, koji je živio ovom dušom, nije kročio tihim i bezbrižnim stazama. Stoga nema u njegovim operama pečata strogih oblika fuge ili čvrstih zdanja Beethovenovih simfonija. Izvanjske i unutrašnje krute borbe ostavile su i u notama prikladni izražaj: oštre disonance, usporeno solviranje, upadni kontrasti ugođaja i dinamike i ritmike; nasilni tempi utonuše u umjetničku, britko i jetko pointiranu dramatiku, a čuvstva se raspliću i koncentrišu u meku liriku. I dobro je, da je tako. Inače ne bismo u gigantskom talasanju taktova ugledali Wagnerov lik, sliku njegove duše; manjkala bi ona izvanredna individualna, čarobna, da narkotična snaga, koja obuzima slušaoce.«

Dodajemo, da je s »Parsifalom« konačno pao plan »muzikalne drame Buddhe«, pa se sada upire prstom na križ kao vrelo unutrašnje snage, koju u budizmu uzalud tražiš. U kršćanstvu

svladava viša milost niske strasti. Svoju volju valja zatajiti, hoćeš li uživati plodove samozataje po presv.. Krvi, koja se s križa izljuje u čovječje srce. Budući pak da se grijeh diže protiv Žrtve Velikog Petka, to je potrebna pokora, Posrednik. Wagner doduše isključuje svećeništvo, no traži čiste ruke, koje će nositi svetoga Grala; traži nevine dječачke usne, koje će pjevati riječi sv. Pretvorbe.

»Isus iz Nazareta«.

Iza »Parsifala« imao bi slijediti kao monumentalni zaglavlak cjelokupnoga rada starca Wagnera: drama o Kristu. Nacrt se nalazi u slabije poznatoj radnji (odlomku): »Isus iz Nazareta«, Čudno je to, što skica nije sastavljena iza »Parsifala«, kako bismo očekivali, nego burne, ratne godine 1848., onda, kad je W. plovio Hegelovim i Feuerbachovim vodama. Psihološke ćemo razloge naći u labirintu W. nutrinje i vanjštine. Izvana: ljute borbe, materijalizam, hedonizam, novac, užitak, progoni, nerazumijevanje, žučljive kritike, nestašica, bijeda. Iznutra: razrožnost, osjetnost, pohota, grijeh, nemir, nezadovoljstvo, očaj.

»Isus iz Nazareta« u 5 čina ostaje h o t i c e samo u nacrtu. »S dva važna razloga ne htjedoh da izradim skicu: prvi proizlazi iz nemogućnosti, da se ovo djelo javno izvede; drugi iz protuslovne naravi same građe, kako je pred nama.« »Nukalo me je, da nešto pjevam, što će baš ovu moju bolnu svijest priopćiti na jedan način, koji je razumljiv za sadašnji život.« Nastojao je, »da dade svojem uzbibanom nastroju bar nekakvog oduška: nacrtom drame Isus iz Nazareta« (Pismo Uhligu, 9. aug. 1849). QVlusicus.^

Vi'L 0?vc cer

'gî]\.....0 O:...../ B I L J E Š K E %>.....C_____ <J gg j

ZASTUPNICI KATOLIČKE ŠTAMPE DO NOGU SV. OCA.

»Bureau international de la Presse catholique« sa sjedištem u Parizu nastojeći oko što tjesnije suradnje i međusobne bilo idejne bilo pače materijalne pomoći — tajnik Bureau-a g. Josip Ageorges ujedno je vrlo gorljivim radnikom »Sindikata franceskih novinara«! — spremao je poslije bruxelleskoga kongresa (g. 1930.) novi u Freiburgu u Švicarskoj ove godine. Međutim poziv sv. Oca Pija XI. na proslavu uspomene najvećega djela ljudske povjesnice, djela Otkupljenja roda ljudskoga, promijeni iznenada i mjesto i karakter toga kongresa. Mjesto u Freiburgu sastat će se zastupnici katoličke štampe u Rimu, a mjesto kongresa održat će se jubilejsko hodočašće, kojim će katolički publiciste najprije sami obogatiti svoje duše duhovnim blagom, na kojemu se odsije-